

за те, що той «не показав обмеженості так званого «залізного закону заробітної плати» Ф. Лассалья, не звільнився від впливу концепції «неурізаного доходу», яку розкритикував К. Маркс» (с. 32—33). Нам здається, що нині слід критичніше підходити до висловлювань основоположників марксизму, тим більше, що не всі їхні ідеї пройшли випробування часом. Так, відомо, що багато зусиль К. Маркс і Ф. Енгельс доклали, щоб довести неспроможність теорії Мальтуса, який вивів стихійну закономірність, згідно з якою населення земної кулі зростає швидше, ніж продуктивність праці, що негативно позначається на його добробуті. С. М. Злупко ж ставить у заслугу С. Подолінському його підтримку цієї критики (с. 71, 87—88). А між тим дійсність доводить, що застереження Мальтуса набирає реальних форм.

Мабуть не варто було, зважаючи на сьгоднішні новітні методологічні підходи в аналізі історичних явищ, посилатися на марксистську теорію суспільно-економічних формацій (с. 64—65, 75) як на гарантію єдино правильного розв'язання конкретних проблем історичного процесу. Нині дедалі більше й радянських учених вбачають у даній марксистській теорії прокрустово ложе історичної науки.

Отже, цінність обох рецензованих нами видань полягає не лише в їх глибоко пізнавальному змісті, а й у тому, що вони наводять на роздуми, які допоможуть у вивченні історії українського національного руху і пов'язаної з нею історії української суспільно-політичної думки.

В. Г. САРБЕЙ (Київ)

Л. В. Таран.

**ФРАНЦУЗЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ (70-ТІ РОКИ
XIX—80-ТІ РОКИ XX ст.).**

К.: Вища школа, 1991.— 103 с.

Слід привітати появу цього навчального посібника. Чому? А тому, що вища школа постійно відчуває нестачу такого роду видань з історіографії нової історії. Крім того, практично відсутні підручники й навчальні посібники з історіографії новітньої історії. Що ж до аналогічних праць, виданих українською мовою, то їх узагалі немає.

Рецензована книга написана на високому професійному рівні. Її автор понад двох десятиліть розробляє проблеми французької, а останнім часом і російської історичної науки. Насамперед вона цікавиться позитивістською історіографією. Звідси й її інтерес до цієї проблематики. Важливість й актуальність обраної нею теми безумовні. Французька історіографія займала передові позиції у світовій історичній науці протягом усього XIX ст. У XX ст. її ідеї просували вперед виключно талановиті й обдаровані вчені.

В праці досліджується процес формування позитивістського напрямку французької історіографії після франко-прусської війни та Паризької Комуні 1871 р., аналізуються теоретико-методологічні концепції. Висвітлюються також питання теоретичного й практичного джерелознавства, професіоналізації історичної науки, успіхи на шляху вивчення певної тематики, в тому числі політичної історії Великої французької революції (А. Олар).

Позитивізм був не французькою, а широкою міжнародною течією. Його методологічні концепції були покладені в основу праць І. В. Лучицького, М. М. Ковалевського, М. І. Кареева — представників російської школи в історіографії Великої французької революції. Відмінності

російського позитивізму від французького автор досліджує на прикладі творчості І. Лучицького, який розробляв аграрну, селянську історію першої французької революції. Параграф про нього написаний на основі вивчення київських архівів (особистого архіву історика, що зберігається у відділі рукописів ЦНБ АН України та почасти ЦДІА України в Києві).

Розвиток французької історіографії ХХ ст. Л. В. Таран розглядає в тісному зв'язку з історичною обстановкою. Вона персоніфікує цей процес, розповідаючи не лише про творчий шлях, а й найважливіші етапи життя таких відомих учених, як А. Берр, Л. Февр, М. Блок, Ф. Бродель, П. Ренувен. Це дало змогу показати різні особливості французької історіографії, розкрити мотиви обрання дослідниками тієї чи іншої проблематики.

Що ж до тенденцій, характерних для новітнього часу, то тут хотілося б відзначити вдалий аналіз таких тем, як загальний стан французької історіографії після першої світової війни, вклад М. Блока та Л. Февра в розвиток проблем методології історії і теорії джерелознавства, Ф. Бродель та його теорія, діяльність П. Ренувена, що прагнув дати синтетичне пояснення історії міжнародних відносин нового й новітнього часу.

Рецензоване видання в цілому відповідає сучасному рівневі історичної науки. Л. В. Таран використала значну кількість французької і російської наукової літератури, яка надрукована до 1988 р. Але нині, в часи бурхливих змін, коли вперше за останні сімдесят років марксизм став предметом наукової критики, кожна праця стає об'єктом пильної уваги з боку дослідників. Безумовно, це стосується й рецензованої книжки.

Зараз уперше марксистський діалектико-матеріалістичний метод розуміння історії відокремлений від марксистської філософії історії, від генералізуючої концепції останньої, ядром якої є п'ятичленна схема суспільно-економічних формацій. Вперше пролунала думка про те, що пошуки формаційних ознак при аналізі того чи іншого періоду історії—це означає ігнорування таких сторін дійсності, які пояснюються поняттями «цивілізація» та «культура». А цей недолік дорівнює забуттю самої сутності історичного процесу—історії людей. Автору рецензованого посібника (хоч їй і властивий дуже спокійний і зважений підхід до предмета дослідження) все ж таки потрібно було б пересунути оціночні акценти—відносно французької історіографії, що давно займається розробкою понять «цивілізація» і «культура».

В марксизмі, з позицій якого написано цю книжку, пафос єдиної науки, що була зорієнтована на відкриття загальних законів, поширювався й на науки про суспільство. Коли на межі століть неокантіанська думка (а позитивістська гносеологія бере свій початок від Канта) висунула нові проблеми історичного пізнання—докорінної різниці між науками про природу та про культуру, протилежності їхніх методів (номотетичних і ідеографічних), проблему ідеального типу як знаряддя пізнання в історичних науках,—марксизм виявився осторонь цієї проблематики. І його позиція була однобічно негативною. Очевидно, в параграфі, присвяченому А. Берру, варто було б сказати про цю дискусію і, можливо, дати сучасне трактування критики вченим марксизму за його однобічність.

Різні шляхи вирішення глобальних філософських питань (у французькій та радянській історіографії) дали можливість французьким історикам стати піонерами в процесі розроблення нових тем, пошуків методів їхнього вивчення (наприклад, проблем історичної свідомості), обстоювати тісне співробітництво між історією й соціологією, історією й психологією, докласти вирішальних зусиль, щоб подолати розрив між дослідженням соціальних і економічних структур, з одного боку, та ментальними, духовними, з другого. Незважаючи на те, що у вітчизня-

ній історіографії мали місце аналогічні явища, розвивалися вони з відставанням. Пріоритет тут належить французькій науці. І про це варто було б згадати в книзі.

Закінчуючи свою рецензію, хотілося б підкреслити, що історіографічний процес завжди був і лишається єдиним. Він рухається вперед завдяки зусиллям як марксистських, так і немарксистських учених, зокрема, істориків, які вели науковий діалог. Його традиції успішно підтримували й збагачували російські й французькі історики XIX—XX ст. Першою передумовою цього діалогу є обізнаність учених з досягненнями представників національних шкіл історіографії. Рецензоване видання сприятиме піднесенню рівня нашої ознайомленості із здобутками французьких колег.

К. О. ДЖЕДЖУЛА (Київ)

До уваги авторів!

«Український історичний журнал» приймає рукописи у двох примірниках у такому обсязі: статті — до 1 авт. арк., повідомлення — 20 сторінок, замітки — 12—15, матеріали в розділ «Наш календар» — 8—10, рецензії — 6—7, хроніка та інформація — 2—3 сторінки машинопису. Матеріали мають бути надруковані через два інтервали (включаючи науковий апарат).

Які питання з історії вас цікавлять? Про які історичні події або факти ви хотіли б дізнатися докладніше? Ваші пропозиції будуть враховані у публікаціях «Українського історичного журналу».